

KELAINAI-APAMEIA KIBOTOS TARİHÇESİ

Antik dönemde Phrygia Bölgesi'nin batısında konumlanan Kelainai-Apameia antik kenti, günümüzde Dinar İlçesi'nin merkezindedir. Kent, Samsun Dağı ile Akdağ'ın birleştiği dağ silsilesinin uzantısı olan iki küçük tepe üzerinde kurulmuş, daha sonra bu tepelerin güneybatısındaki ovaya doğru genişlemiştir. Kentin bulunduğu dağ silsilesini, antik dönem yazarlarından Strabon Mesogis, Plinius ise Signias olarak adlandırmıştır. Konumu gereği, su kaynakları açısından bol olan geniş ova manzaralı, yerleşime uygun bu coğrafyada, antik dönemde iyi bilinen Maiandros ve Marsyas nehirlerinin kaynakları bulunmaktadır. Yerleşmenin konumlandığı iki tepenin arasında, günümüzde Suçıkan olarak adlandırılan Marsyas Nehri'nin kaynağı çıkmakta olup kaynağın güneyindeki yükselti Toptepe, kuzeyindeki ise Üçlerce Tepe olarak isimlendirilmiştir.

Kelainai-Apameia'nın etrafını kuşatan nehirlerin kaynağı, antik dönemde Aulutrene olarak bilinen Eldere Gölü'dür. Bu su kaynağı, kentin yaklaşık 10 km kadar doğusunda, Akdağ'ın hemen arkasında olup gölün suları, Mesogis ve Signias Dağı'nın altından geçerek farklı yerlerde tekrar yüzeye çıkmaktadır. Bölgeye ve akış güzergâhı üzerindeki batı Anadolu kentlerine hayat veren en önemli su kaynağı, Toptepe'nin 3 km güneydoğusundaki Bülüçalan Köyü'nde yüzeye çıkan Maiandros Nehridir, ancak Maiandros'un buradaki kaynakları DSİ'nin su tutma çalışması nedeniyle kurumuştur. Diğer bir kaynak ise Toptepe'nin 3 km doğusunda yer alan, Plinius'un bahsettiği Obrimas (Düden) kaynaklarıdır. Bugün Ilıca olarak adlandırılan Therma'nın kaynakları ise Üçlerce Tepe'nin güney yamaçlarında gün yüzüne çıkmaktadır. Orgas nehrinin kaynağı, Norgas olarak isimlendirilen köydedir, ancak bu kaynak günümüzde kuruduğu için görülmemektedir. Antik dönemde, Maiandros (Büyük Menderes) Nehri, önce Orgas, daha sonra Marsyas (Suçıkan) ve Therma (Ilıca) sularını da alarak batıya doğru akmaktadır.

Kelainai-Apameia'nın kurulduğu bu bereketli coğrafya en eski zamanlardan itibaren yerleşime açılmıştır. Yerleşmenin territoryumu (egemenlik sahası) içinde kalan ve kent merkezine oldukça yakın mesafede, yer alan Dikici Höyük'te Geç Neolitik Dönem'e tarihlendirilen seramik buluntular tespit edilmiştir. Antik kentin yakın çevresinde yapılan bu incelemeler sonucu, Geç Neolitik Dönem'den günümüze kadar bu coğrafyada yerleşildiği anlaşılmaktadır. Kent, MÖ 2. Binyılın sonlarında cereyan eden Deniz Kavimleri Göçü sonrası, Phrygialıların hakimiyetine girmiştir. Ksenophon Kelainai'dan büyük ve

zengin bir Phrygia kenti olarak bahsetmektedir. Livius ise Kelainai'nın bir zamanlar Phrygia'nın başkenti olduğunu söyler. Phrygia'nın güneyindeki kentlerden olan Kelainai, Lydia Bölgesi'nin sınırları yakınındadır. Lydia ile olan ticari ve kültürel bağlantılar daha çok yerleşmede ve territoryumunda tespit edilen Lydia seramikleriyle tanımlanmaktadır. Antik dönemde parfüm ve krem kapları olarak bilinen Lydionlar tanımlanan en belirgin seramik gruplarıdır. Ayrıca, MÖ 481 yıllarında Kelainai gelen Pers Kralı Kserkses'i karşılayan kişi, döneminin en zenginlerinden biri olan Lydia'lı Pythios'tur. Geçmiş araştırmalarda tespit edilen Lydia dilindeki bir mezar yazıtı ile elektron sikkeler de Lydia varlığının Kelainai'daki varlığına işaret etmektedir.

Kelainai ana yolların kavşak noktasında kurulduğundan zamanla ekonomik ve stratejik açıdan büyük bir önem kazanmış, bu sebeple askeri ve ticari yol güzergahları için tercih edilen bu coğrafya her dönem önemini korumuştur. Özellikle Pers kralları batıya Hellas üzerine yaptıkları seferler için Kelainai üzerinden geçen askeri yol güzergâhını tercih etmiştir. Bu konuyla ilişkili ilk olarak bize Herodotos bilgi vermektedir. Pers Kralı Kserkses'in ordusuyla birlikte, MÖ 481 yılında Hellas'a yaptığı sefer sırasında Kelainai'da konaklamıştır. Kserkses savaş sonrası Hellas'tan dönerken, tekrar Kelainai'a uğramış burada Kelainai kalesini ve saraylarını yaptırmıştır.

MÖ 5. yy'ın sonlarında (MÖ 401 yılında) yine Pers krallarından genç Kyros yaklaşık 13.000 askeriyle birlikte Kelainai'da 30 gün kalmış, Kyros'la birlikte Ksenophon'da buraya gelmiştir. Ksenophon'un Kelainai'la ilgili verdiği bilgiler, kent tarihi açısından oldukça önemlidir: *"Buradan (Kolossai) hareket edip üç günlük bir yürüyüşle, yirmi parasang giderek, Phrygia'nın büyük, zengin ve kalabalık kenti Kelainai'a vardı. Kyros'un orada bir sarayı, hem bedenini çalıştırmak hem de atlarına talim yaptırmak istediğinde, atla avladığı vahşi hayvanlarla dolu, büyük bir parkı vardı. Maiandros nehri bu parkın ortasından akar. Onun kaynakları sarayların yanındadır. Sonra Kelainai kentinin içinden geçer. Büyük kralın da, Kelainai'da Marsyas nehrinin kaynakları üzerinde, akropolis altında korunaklı sarayları vardı...Kserkses'in savaşta yenilip Hellas'tan dönerken, burada Kelainai kalesini ve bu sarayları yaptırdığı anlatılır. Kyros burada otuz gün kaldı."* Ksenophon'un verdiği bilgiler sonucu, Kyros'un ve Kserkses'in savaş sonrası izlediği dönüş rotasıyla sefer rotası aynıdır. Ayrıca, Kyros'un da, Maiandros'un kaynaklarında bir saray ile avlanmak amacıyla paradeisos yaptırdığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Persler açısından stratejik açıdan oldukça önemli olan Kelainai'nın, Livius'un bir zamanlar Phrygia'nın başkenti olduğu söylemi de dikkate alındığında, burasının Perslere ait bir satraplık merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Kent merkezinde ve yakın çevresinde tespit edilen Akhamenid Dönem seramikleri de olasılıkla Perslerin buradaki varlığıyla ilişkili olmalıdır. Ayrıca Dinar'da bulunan Pers Dönemi sigloi sikke hazinesi de yine bu dönemi temsil eden önemli buluntular arasındadır.

Büyük İskender, MÖ 333 yılında Kelainai'yı teslim almış, askerleriyle 10 gün kaldıktan sonra, komutanlarından Antigonos'u Phrygia'nın satrabı olarak atayarak buradan ayrılmıştır. İskender'in ölümünden sonra komutanları arasındaki mücadele sonucu, Kelainai'nın da içinde kaldığı Büyük Phrygia MÖ 323-281 yılları arasında Antigonos Monophtalmos'un hakimiyeti altına girmiştir.

MÖ 320-319 kışını Eumenes Kelainai'da geçirmiştir. MÖ 301 tarihindeki İpsos savaşın'dan Lysimakhos'a, Koropedion savaşından sonra ise bölge bu sefer Seleukos egemenliğine girmiştir.

MÖ 3. yy'ın başındaki gelişmeler Kelainai için önemlidir. Söz konusu dönemde, kentin adı Seleukos Hanedanı'ndan Antiokhos Soter'in (MÖ 281-261) annesi Apama'yı onurlandırmak amacıyla Apameia olarak değiştirilmiş, kent bulunduğu yerden çok da uzakta olmayacak bir yere taşınmıştır. Bu tarihten sonra Apameia olarak anılan kentin eski ismi bir süre Kelainai adıyla birlikte kullanılmaya devam etse de resmi belgelerde Apameia olarak geçmiştir.

MÖ 190 yılındaki Magnesia savaşı öncesi III. Antiokhos (MÖ 223-187) ile oğlu IV. Seleukos (MÖ 187-175), kentin stratejik konumundan dolayı krallığı buradan yönetmiş, MÖ 190 yılındaki Magnesia savaşı sonrasında, Eskiçağ Tarihi'nin en önemli anlaşmalarından biri olarak bilinen Apameia Barışı da burada yapılmıştır.

Apameia, MÖ 188 yılındaki Apameia Barışı'ndan sonra, Pergamon Krallığı'nın hakimiyeti altında bağımsız bir kent olarak kalmıştır.

MÖ 133 yılında III. Attalos'un vasiyeti üzerine, Pergamon krallığının Roma'ya geçmesiyle, Roma'nın bir parçası olmuştur.

III. Attalos'un topraklarını vasiyet yoluyla Roma'ya bırakmasına ilk karşı gelen kraliyet ailesinden Aristonikos olmuş ve Leukia'da (Çiğli/Çamaltı Tuzlası) bir isyan çıkarmıştır. Roma üç yıldan fazla süren isyanı bastırdıktan sonra, provincia Asia'yı kurmuştur. Mücadele sırasında kendisine yardımcı olan müttefiklerine, idari bakımdan

zorluk gösteren bölgeleri dağıtmış, Apameia'nın de içinde bulunduğu Büyük Phrygia ve Kappadokia bölgesi Pontos Kralı V. Mithridates'e (MÖ 150-120) verilmiştir. Ancak Mithridates öldükten sonra Phrygia bölgesinin hakimiyetini Pontos Krallığı'ndan tekrar geri almıştır.

Sonrasında VI. Mithridates MÖ 88 yılında, atalarına bağışlanan toprakları geri almak için Phrygia'ya doğru harekete geçmiş ve Apameia'ya çekilen Romalı general Gaius Cassius'u takip etmiştir. Bu sırada Apameia'da büyük bir deprem olmuş, Mitridates Apameia'ya geldiğinde yıkılmış bir kent manzarasıyla karşılaşmıştır. Batıya doğru hareket eden Mitridates, Roma ordusunun başına atanan Sulla ile bir dizi savaş yaparak Pontos kralına karşı zafer kazanmış, MÖ 85 yılında, Troas Bölgesi'ndeki Dardanos kentinde Mitridates'le bir antlaşma yapmıştır. Dardanos Antlaşması olarak bilinen bu barış görüşmeleri sonucu, Mitridates savaştan önceki sınırlarına çekilmiştir.

Antlaşma sonrası Sulla Küçükasya'da yaptığı düzenlemeler sonucu, Apameia bir conventus kenti olarak belirlenmiştir. MÖ 57-49 yılları arasında Apameia'nın bastırıldığı kistophorik sikkeler dikkate alındığında Apameia'nın kısa bir dönem Kilikia eyaletine bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

MÖ 51 yılında Cicero Kilikia valisiyken bölgeye geldiğinde Apameia'da üç gün kalmış ve kendi başkanlığında mahkemeler kurmuştur.

MÖ 1. yy'ın ikinci yarısı-MS 1. yy'ın başlarında, kentin adına Kibotos kelimesinin eklendiğini anlaşılmaktadır. Sandık, kutu anlamına gelen Kibotos kelimesi ilk kez antik yazarlardan Strabon'da (MÖ 64-MS 24) karşımıza çıkmaktadır. Antik kent bu tarihten sonra Kibotos ekiyle tanımlanmıştır.

Augustus Dönemi'nde önemli bir ticaret ve conventus merkezi olan Apameia'nın, aynı zamanda, Asia'daki Hellenler tarafından kurulan bir birliğe üye olduğu düşünülmektedir. MS 1. yy'a ait yazıtlar dikkate alındığında, Mitridates savaşları sonrasında kıyı kentlerden iç kesimlere yayılan Romalı kolonistler arasında, Apameia'ya gelen zengin Romalı ailelerin olduğu bilinmektedir.

Augustus'la birlikte gelen Pax Romana döneminde Apameia'nın Ephesos'tan sonra Küçük Asya'nın en büyük ticaret merkezi olduğu bilgisini Strabon'dan almaktayız. Strabon kitabında, "*Apameia, Asia'nın büyük bir ticaret merkezidir, burada Asia'yı özel bir anlamda kullanıyorum ve bu kent Ephesos'dan sonra ikinci gelir; burası hem İtalia'nın hem de Yunanistan'dan gelen ticaret eşyasının genel ambarıdır*" ifadesini kullanmaktadır.

Roma İmparatoru Claudius (MS 41-54) döneminde, MS 53 yılındaki şiddetli deprem sonucu Kelainai-Apameia Kibotos büyük yıkıma maruz kalmış ve Claudius kentin vergi borcunu beş yıl ertelemiştir.

MÖ 51 yılında Cicero'nun conventus kenti olan Apameia'da üç gün kalmasının yanı sıra, MÖ 17'ye tarihlenen ve Ephesos antik kentinde bulunan Asia Eyaleti Gümrük Yasası yazıtında, Apameia'nın 12 conventus bölgesinden birisi olarak geçtiğini görmekteyiz. Bu mahkeme merkezleri: Ephesos, Miletos, Hilikarnassos, Smyrna, Pergamon, Adramytion, Hellespont, Sardeis, Kibyra, Apameia, Synnada ve Lykaonia'dır. MS 1. yy'daki Apameia conventusuna, Metropolis, Dionysopolis, Euphorbium, Akmoneia, Peltai, Sibia ve ismi bilinmeyen 9 kentin vatandaşlarının geldiğini belirtilir.

Yine Ephesos'ta ele geçen ve Domitianus (MS 81-96) ve Traianus dönemine (MS 98-117) tarihlendirilen başka bir yazıtta, conventus merkezi olarak geçen Apameia'ya gelen kentlerin adı geçmektedir. Ancak yazıtın alt bölümü kırık olduğu için 21 tanesinin adı bilinmemektedir. Bunlar; Metropolis, Euphorbium, Dionysopolis, Kainai Kome, Hyrgaleis, Eukarpia, Ammoniatai, Antoniupolis-Tripolis, Peltai, Assaiorenoi, Eumeneia, Sibia, Akmonia, Sebaste, Moksanaoi, Hierapolis, Lysias, Otrus ve Stektorion'dur.

Dinar'da tespit edilen iki yazıtın içeriği, Apameia'nın Hadrianus Dönemi'nde de (MS 117-138) birconventus merkezi olduğunu göstermektedir.

Kentin önemli bir ticaret ve conventus merkezi olması çok sayıdaki insanı çekmiş ve kentin kültürel anlamda zenginleşmesine olanak sağlamıştır. Ünlü hatip Dio Chrysostomus (MS 1. - 2. yy) Apameia'yı tanımlarken, Phrygia, Lydia, Karia, Kappadokia, Pamphylia ve Pisidia halklarının toplanma ve pazar yeridir, ifadesini kullanmıştır.

Antik dönemle ilişkili belgeler dikkate alındığında, Apameia'nın MÖ 51 yılından itibaren MS 138 yılına kadar olan süreçte, yaklaşık 200 yıl boyunca bir conventus merkezi olarak kaldığı ortaya çıkmaktadır.

Vespasian döneminde (MS 69-79), Apameia'nın bastırıldığı sikkeler üzerindeki bilgiler dikkate alındığında, Apameia'nın Phrygia Birliği'ne üye olduğu anlaşılmaktadır.

Hadrianus 23 Temmuz 129 yılında, doğuya yaptığı ikinci seyahatinde Apameia'yı ziyaret etmiştir. Hadrianus'un ziyaretiyle ilişkili olarak bu tarihlerde Apameia'da deprem felaketi yaşanmış olmalıdır. Bu yıllarda, yaklaşık 70-80 yılda bir olan yer hareketleri dikkate alındığında, bir diğer deprem felaketinin Septimius Severus'un imparatorluk yıllarına denk geldiği düşünülmektedir.

MS 2. yy'ın sonlarına doğru Apameia'nın toplumsal yapısında birtakım değişikliklerin meydana geldiği anlaşılmaktadır. Din temelli bu değişikliklerle ilişkili en önemli kanıtların başında, MS 2. yy'ın sonu ile MS 3. yy'ın ortalarına tarihlendirilen sikkeler gösterilebilir. Sibylla Kehanetleri'ne göre Phrygia'daki Marsyas kaynakları üzerindeki Ararat Dağı'na inen Nuh'un gemisinin Apameia ile bağlantısı daha çok Yahudi nüfusu ve inancıyla açıklanabilir. Bu durum, Apameia'lı yöneticilerin Yahudi nüfusuna ve geleneklerine duyduğu saygının bir ifadesi olarak yorumlanabilir.

Din temelli bir diğer konu Apameia'daki Hıristiyan grupların varlığıyla ilgilidir. Kudüs'ü reddederek gerçek Kudüs'ün Pepuza olduğunu iddia eden Montanizm mezhebine ait Hristiyanların varlığı da Apameia'da bilinmektedir. Pagan inançlarına ve imparatorlara ait kutsal mekan ve onun inanç sistemine özgü ritüelleri tanımaması, devlet otoritesine karşı gelmeleri sonucu, MS 190 yılında bu mezhebe ait Montanist ve Hıristiyan gruplar Apameia'da idam edilmiştir.

Günümüzde Apameia'nın su kaynaklarının bulunduğu Eldere'de (Aulutrene), Septimius Severus (MS 193-211) ve Caracalla'nın (MS 211-217) birlikte imparator olduğu dönemde (MS 197/8-211), Roma yardımcı birliklerinin (auxilia) önemli bir askeri üssünün olduğu ve bununla ilişkili bir castellumun inşa edildiği, 10'un üzerindeki Latince yazıtla bilinmektedir.

Apameia ile ilgili kanıtlanabilir bilgiler, kentin MS 4. yy'ın başlarında, Pisidia Eyaleti'ne bağlı olduğunu göstermektedir. MS 308-311 yıllarına tarihlenen bir yazıt dikkate alındığında, Apameia'nın bu yüzyılın başında yeniden yapılan düzenlemelerle Pisidia'ya dahil olduğu anlaşılmaktadır.

MS 325 yılında Nikaia'da düzenlenen consil toplantısındaki tutanaklarda, Apameia Kibotos Pisidia kenti olarak, Tarsicius isminde bir piskoposla temsil edilmiştir.

Apameia, Diokletianus döneminde (MS 284-305), imparatorun Nikomedia'yı ikamet seçmesiyle MS 4. yy'ın başından itibaren önemini kaybetmeye başlamış, I. Constantinus'un (MS 306-337) Byzantion'u 330 yılında imparatorluğun başkenti yapmasıyla, özellikle askeri yol ağlarının değişmesi, kentin yüzyıllardır süregelen stratejik öneminin azalmasına sebep olmuştur.

Bizans döneminde askeri yol ağları, daha çok doğal bir koruması olan tahkim edilmiş yerlere kaymış, Thema sisteminde, Sibia ya da Soublaion gibi askeri merkezler ön

plana çıkmıştır. MS V. yy'dan sonra gittikçe güçlenen şehir, yolculuk yapanlar için bir konaklama yeri olduğu için merkezi olma konumunu kaybetmediği düşünülebilir.

11. yy'da Türklerin Anadolu'ya yaptığı Lykus Vadisi ve civarını da kapsayan akınlar neticesinde Doğu Roma İmparatorluğu'nun bölgede hükümranlılığı kalmamıştır. Sonraki süreçte 1076 yılında Türklere ait Apameia (Gingler-Ginler) ile Doğu Roma toprağı olan Homa (Siblia) arası sınır olarak belirlenmiştir.

1076-1119 yılları arası bölgedeki Antik yolların Lâdik (Laodikeia)-Apameia arasında kalan bölümü Türklerin elindedir. Kısa bir dönem Apameia Doğu Roma hâkimiyetine geçmesine rağmen bu durum uzun sürmemiştir.

Doğu Roma İmparatorluğu'nda Komnenos Hanedanı Döneminde (1081-1185) Apameia'dan geçen yolun Doğu Roma orduları tarafından fazla kullanılmadığı görülmektedir. Bunun temel sebebi Türklerin bölgede yoğun şekilde yaşamasıdır. 1190 yılında III. Haçlı Seferine katılan Rahip Tagenon, bölgeden geçen Alman Kralı Friedrich Barbarossa'nın Acı Göl civarındaki yürüyüşünü kastederek "Türklerin an az bulunduğu bölge" tabirini kullanması ve Apameia'ya hiç atıf yapmaması kentte yoğun bir Türk iskânının olduğunu bir kanıtıdır.

Beylikler döneminde kente pek fazla bir atıf yoktur. Fakat Sahipata Fahrettin Ali'nin oğullarına verilen Lâdik, Honaz ve Afyonkarahisar topraklar göz önüne alındığında burasının Sahip Ataoğulları Beyliği sınırları içerisinde olduğu tahmin edilebilir. Bununla birlikte kent daha sonra Germiyan Oğulları mülkü olmuş, 1429 yılında Osmanlı Devleti sınırları içerisine dâhil olmuştur.

Osmanlı Dönemi'nde II Bayezid Dönemi'ne tarihlenen tahrir defterlerinde Homa ile birlikte bir kaza teşkil etmekte ve Kütahya Sancağı'na bağlı görünmektedir. Salnamelerde ise nahiyenin ilk belediye başkanı olarak Osman Bey (1887) adlı bir kişi kayıtlıdır.

Dinar merkezde 1899 yılından önce yapıldığı düşünülen Abdi Bey medresesi vardır. Bununla birlikte Dikici ve Bey (Ulu) Köy'de birer medresenin varlığı bilinmektedir. Dinar merkezde bulunan Baba Bey Camii'de bölgenin en önemli yapısıdır.